

MÕTSAST LÖÜTÜ MUISTÕJUTU', PAIGAPEALNE PÄRIMUS

Metsast leitud kirik. Mõtsast löüti kerik. Urvastõ kohapärimus. Koostanud Valdo Valper, toimetanud Mall Hiemäe. Tartu: Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused. *Commentationes Archivi Traditionum Popularium Estoniae* 28. Eesti Kirjandusmuseumi Teaduskirjastus, 2010. 249 lk.¹

Meie isikliku, nii kohaliku kui ka rahvusliku identiteedi juured peituvad suuresti meie maastikes, kuid me loome maastikke ka oma kujutelmades. Maastik on jalgrada meie mälestustesse ning ta kõneleb selle sees olijaga teist keelt kui väljastpoolt tulijaga, võõraga. Seetõttu on maastiku rolli identiteediloomes seisukohalt ja ajaloolise mälu kujundajana raske alahinnata. Sest üks ole ju paigad ja pärimus – kui parafraseerida taani folkloristi Axel Olriku (1864–1917) sõnastatud muinasjuttude eepilisi seadusi – otsekui kaksikud, kellele on määratud käia koos, jagada ühist saatust.

Inimtegevus jätab maastikku oma jäljed – nähtavad või ammu nähtama-

tuks muutunud –, ning need jäljed peegelduvad kultuuris selle maastiku paikadega seotud lugude jutustamise kaudu. Paigad ja nende nimed kätkevad endas mälestusi ühes või teises piirkonnas elanud tähtsatest või huvitavatest isikutest ja sündmustest; pühapaigad avavad ennast sakraalsuse ja sellega seotud kombekäitumise kaudu. Maastiku kujunemine ajaloolist mälu kandvateks paikadeks sünnibki suuresti inimkäitumise, nimetamise ja jutustamise kaudu. Ning meeles tuleb pidada sedagi, et kogukonda ümbritsev maastik ei ole staatiline, vaid dünaamiline ruum, milles tekivad pidevalt kogukonna elu peegeldavad uued tähendused.²

Eesti Rahvaluule Arhiivi teeneid kohapärimuse andmebaaside loomisel ja trükiste publitseerimisel on raske alahinnata. ERA kohapärimuse sariväljaannete seeriasse paigutub ka Valdo

¹ Veebis osaliselt: <http://www.folklore.ee/era/pub/files/ERAT28valik.pdf>

² J. Fox (toim), *The Poetic Power of Place: Comparative Perspectives on Austro-nesian Ideas of Locality*. Research School of Pacific Studies. Canberra: The Australian National University, 1997, lk 8–9; A.-L. Siikala, *Kuuluvuspaigad: ajaloo taasloomine*. – *Mäetagused* 1998, nr 26; vt ka <http://www.folklore.ee/tagused/nr26/siikala.pdf> (3. X 2011).

Valperi koostatud esinduslik Urvaste kihelkonna kohapärimust tutvustav raamat, mis käsitleb koostaja sõnul ligikaudu 300 pärimusega seotud paika (lk 6).

Lähemalt saab ERA tegevusest kohapärimuse kogumisel, uurimisel ja publitseerimisel lugeda projekti „Eesti kohapärimuse sariväljaanded ja elektrooniline andmebaas” kodulehelt (vt lähemalt: <http://www.ist-world.org/ProjectDetails.aspx?ProjectId=86e88930aa3d43bea387ba37e9f2cea3>), kuid sellekohase lühiülevaate leiab ka Valdo Valperi koostatud raamatust (lk 8).

Kogumikku illustreerivate mustvalgete ja värviliste fotode valik on rikkalik ning ülesvõtete ajaline diapason lai, ulatudes praegusajast tagasi XIX sajandisse. Tänapäeval, kui olustiku dokumenteerimine kõikvõimalike tehniliste vahendite abil on muutunud iseenesestmõistetavaks ning situatsioonide kirjeldamine ja pikem lugude vestmine vanamoodsalt haruldaseks, on fotod ajast, mil sajandeid traditsioonilisena püsinud elulaad oli järglastele kuvatav suuresti vaid verbaliseeritud mälupeiltide kaudu, eriti väärtuslik.

Urvaste kihelkonna kohapärimust tutvustava kogumiku ülesehitus on lihtne ja loogiline. Alustuseks selgitab autor lugejale raamatu koostamise põhimõtteid ning enda kui koguja ja uurija rolli raamatu valmimisel (lk 6–7). Rikkaliku ja mitmekesise pärimusmaterjali süstematiseerimise aluseks (vt raamatu teist osa „Urvaste kihelkonna pärimuspaigad ja kohajutud”, lk 37–227) on kihelkonnasisesed väiksemad piirkonnad, mis koostaja sõnul „kattuvad laias laastus endiste valdadega, välja arvatud sõjaeelne Urvastõ vald, kus pärimuspaikade ja -juttude rohkus nõudis kompositsiooni huvides selle jagamist kolmeks piirkonnaks (millest ühega liitsin kunagi eraldi olnud Koigu, Truuta ja Anne mõisate jao ja Urvastõ kihelkonna alla jäänud Restu valla osa)” (lk 6).

Etteruttavalt tahaksingi siinkohal raamatu koostajat tunnustada selle eest, et iga kirjeldatud piirkonna peatüki juhatab sisse ilmselt veebipõhisest topokaardist välja suurendatud ülevaatekaart, kus käsitletavat pärimuspaigad kenasti erivärviliste mummudega (mille tähenduse avab koostaja lk 6–7) tähistatud. Selline lahendus on iseenesest ülevaatlik, eriti kohalikule inimesele. Aga mõistlik oleks olnud, kui eelnevalt oleks konsulteeritud ka mõne kartograafiga. Suurendatud kaart mõjub visuaalselt „nurgeliselt” või „kandiliselt”: pean silmas näiteks metsade piire või teede trajektoore. Mõnelgi puhul tekitavad kaardisuurendused teatavat segadust (lk 98 teelõigud, mis kuhugi ei vii; majapidamised, mille juurde ei suundu ainsatki rada). Kaartidelt on puudu ka tänapäevased (või ajaloolised) külapiiRID. Mõne piirkonna kaardisuurendused on üsna „täpivabad” ning mõjuvad seetõttu visuaalselt üpris kõledalt, sest seal napib ka muud kultuuri(lis)-geograafilist informatsiooni (Urvaste kihelkond ja Uhtjärve ümborus, lk 38–39). Kaartidele võinuks olla lisatud näiteks loodusnimed (jõed-järved-sood) või talud, kust rahvajutud on üles kirjutatud. Polnuks paha, kui raamatus kõige muu illustreeriva kõrval oleks ruumi jagunud ka korralikule kihelkonna topokaardile, kus olnuks kihelkonnasisesed käsitletavat piirkonnad täpselt märgitud. Raamatu eesja tagakaane siseküljele paigutatud kunstnikukäega (autor Eve Valper?) joonistatud kihelkonna kaart on iseenesest ülevaatlik ja kaunis, kuid siinkirjutava arvates ei kompenseeri see siiski topokaardi puudumist. Siinkohal julgen soovitada Regio Delfi Eesti põhikaardi rakendust lingilt: <http://kaart.otsing.delfi.ee/?l=h>, mis muuhulgas näitab kätte majapidamised, mis on asustatud (nn „täis ruudud”), ja need, mis on tühjaks jäänud (nn „tühjad ruudud”). Selline lähenemine võiks pakkuda nii folkloristile kui ka tavalugejale

täiendavalt asustusajaloolist informatsiooni.

V. Valper annab eraldi peatükis ülevaate ka kohapärimuse mõistest, märkides tabavalt, et kohapärimus „on viimastel aastakümnetel tekkinud katusetermin suulise (ja ka kirjaliku) pärimuse sellele valdkonnale, mida on võimalik siduda mingi paigaga maastikul” (lk 8).

Asjatundlikult ülevaatlikud ja piisavalt põhjalikud on ka peatükid Urvaste kihelkonna rahvaluule kogumise ajaloost (lk 9–13), tekstivalikust ja nende toimetamisest (lk 14–15), samuti Urvaste kihelkonna kohapärimuse tunnusjoontest (lk 16–33). Teoreetilises plaanis on autor toetunud ainult eesti uurijate töödele (vt Kasutatud allikad, lk 34–35). Kas sel või mingil muul põhjusel on üldkäsitlusest välja jäänud paljude kohajuttude teine tunnuskülg, kohalugude motiivide rahvusvahelisis. Tundsin puudust ka kohanime rahvaetümoloogilise tausta keeleteaduslikust avamisest. Kuigi kohajutte kui inimese ja paiga seotusele osundavat pärimusliiki on väärtustatud eelkõige paikondliku identiteedi lähtekohalt,³ tulnuks avaram teoreetiline käsitus kogumikule kui teadusväljaandele tervikuna kasuks ja ei kallutaks seda pigem populaarteaduslikule või kodu-uurimuslikule tasemele.

Võrukeelse inimesena oli mul väga hea meel, et Urvaste kohapärimust tutvustav kogumik on välja antud nii eesti kui ka võru keeles, nagu sellele osundab ka pealkiri. Raamatut lugedes sain aga aru, et kakskeelsus on siiski pigem viisakuskummardus ajaloolise Võrumaa kihelkondades kõneldavale võru keelele ja ilmselt ka raamatu väljaandmist rahastanud Eesti Kultuurkapitali Võru ekspertgrupile ning Kultuuriministeeriumi rahastatavale Vana Võrumaa kultuuriprogrammile.

³ Vt M. K i n d e l, Vaateid kohapärimuse väärtustamisele lähtuvalt Lahemaa turismisituatsioonist. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2005.

Raamatus esitatud võrukeelseid pärimustekste on koostaja sõnul umbes kolmandik. Tekste valides on V. Valper oma sõnul eelistanud võrukeelseid üleskirjutusi (lk 14–15), kuid eeltoodust hoolimata ei erine käesolev kogumik varasematest rahvaluuleväljaannetest, kus osa tekste on esitatud (ka) kohalikus keeles või keelemurdes.

Iseenesest on ju kena, et eestikeelsestel pärimustekstidel on (ka) võrukeelsed pealkirjad, aga raamatut lugedes tundus, et neid literatuurseid väheinformatiivseid pealkirju kord ühes, kord teises keeles oli kuidagi väsitavalt palju, seda eriti juhul, kui üks tekst oli saanud kaks pealkirja kahes keeles ja eri sõnastuses (lk 179, nr 395 Lindvaoru kaev; Allikakaev; tekstis kohanimekirjutus hoopis *Lindva oru kaev*), mõni pikem kohalugu on aga jäänud hoopis pealkirjata (lk 218, nr 518) jne.

Tunnistan, et ma ei saanud lugejana aru, kas pärimusjuttude pealkirjad on pannud koostaja või ei ole koostaja julgenud loobuda pealkirjadest, mis on ühele või teisele tekstile pannud üleskirjutaja. Ja kui raamat lüüa lahti juhulikust kohast, siis võib lugeja seetõttu sattuda teatavasse segadusse. Lk 216 on Miku künnapuu kohta käivad muistendid alapealkirjadega „Rootsi kuninga istutatud pärn” (nr 511), „Mikura Künnäpä suur tamm” (nr 512), „Siiski läks ennustus täide” (nr 513) ja „Seitsmendas enam ei mahtunud” (nr 514). Miks künnapuu on ühtaegu nii tamm kui ka pärn, annab mõningase koostajapoolse seletuse hoopis lk 19. Hädatarvilik oluiks väike teoreetiline selgitus viidetega Mall Hiimäele, Henrik Relvele või kas või siinkirjutajale, et rahvatraditsioonis ja/või rahvausundis on esikohal kõigepealt puu tähtsus ja tähendus ning alles seejärel botaanikute antud teaduslik liiginimi.

Võrukeelse toponüümika kasutamine käesolevas kogumikus on põhjendatud ja tervitatav, kuid lisaks „Koha-

nimeloendile” (lk 237–249) võinuks olla ka kohanimede süsteemne paralleelregister nii eesti kui ka võru keeles. Eeskujuks võinuks olla kas või setode vastav praktika, kus ka topokaartidel on esitatud nii setokeelsed kui ka vene ja/või eestikeelsed nimed. Samuti poleks olnud paha seletav sõnastik või mõningatel juhtudel ka autoripoolne kommentaar – kui palju tänapäeva noored või mittefiloloogidest lugejad näiteks teavad, mis ametimees oli võrupäraselt *pekri* (lk 15). Aga eeldatavasti on selle raamatu üheks sihtgrupiks ka (kohalik) noorsugu.

Raamatu kokkuvõte on inglise keeles (lk 228–231), mis on teadusväljaande puhul iseenesestmõistetav. Antud kontekstis poleks võib-olla liig palju nõutud, kui kokkuvõte oluks ka võru keeles, kui kord seda raamatut kakskeelsena esitleti ja tutvustati. Kui juba, siis

minna julgelt lõpuni, praegu jäi nii mõnigi kord mulje, et raamat *ei olõ õigõlõ ei see ega tuu*.

Ja sellest on kokkuvõttes natuke kahju, sest Urvaste kohapärimuse kogumiku koostamise näol on V. Valper ära teinud siiski ütle mata suure ja tänuväärse töö. Rahvasuust üles kirjutatud valimik Urvaste kihelkonna päigapärimust on koostaja maitse-eelistustele tuginedes rahvale kahes keeles ja kõvade kaante vahele köidetult tagasi antud. Ja see valik on kõigiti esinduslik ja ammendav. Poolkohalikuna ning samas kihelkonnas välitöid teinuna julgen seda kindlasti väita.

MARJU KÕIVUPUU